

Jävsregler

Objektivitetsprincipen

I 1 kap 9§ regeringsformen och i förvaltningslagen (FL, 1986:223) finns bestämmelser som syftar till att garantera att handläggning och beslutsfattande hos förvaltningsmyndigheterna präglas av saklighet och opartiskhet, den s k objektivitetsprincipen. Vissa grövre former av brott mot denna grundprincip har straffbelagts genom brottsbalkens regler om bestickning och mutbrott. Härtill kommer bestämmelser om förbud för offentliganställda mot att inneha s k förtroendeskadliga bisysslor.

Innehåll

- ["Handläggare"](#)
- [Jäv](#)
 - [sakägar-, intresse- och släktskapsjäv](#)
 - [ställföreträdarjäv](#)
 - [tvåinstansjäv](#)
 - [ombuds- och biträdesjäv](#)
 - [grannlagenhetsjäv, även kallad generalklausulen](#)
- [Exempel på jäv](#)
- [Verkan av jäv](#)
- [Prövning av jävsfråga](#)

Universitet och högskolor är förvaltningsmyndigheter, dvs självständiga enheter i statsförvaltningen under utbildningsdepartementet. Beslutsfattare och handläggande tjänstemän på olika nivåer inom högskoleområdet måste alltså vinnlägga sig om att iaktta objektivitet i sin hantering av ärenden, vars utgång de kan påverka. Detta gäller alla typer av ärenden hos myndigheterna, men det är särskilt viktigt vid myndighetsutövning mot enskild, dvs vid beslut som rör privat fysisk persons rättigheter eller skyldigheter, t ex tjänstetillsättning, anslagstilldelning, betyg, disciplinpåföljd, etc. Jävsreglerna gäller dock inte vid myndigheternas s k faktiska handlande, t ex vid undervisning, forskning och sjukvård.

"Handläggare"

FL:s regler om jäv gäller "den som skall handlägga ett ärende". Därmed menas personer, som tar sådan befattning med ett ärende att de kan tänkas inverka på ärendets utgång. Häri inbegripes både sådana som deltar i själva beslutet, t ex som ledamot i en nämnd eller en styrelse, och sådana som i övrigt är med om ärendets slutliga handläggning, t ex föredragande. För enkelhetens skull kallas i denna text dessa personer i fortsättningen handläggare. - Diarieföring, utskrift och expediering av beslut och andra uppgifter av rent expeditionell natur medför som regel inte att den som utför dem löper risk att drabbas av jäv. Inte heller fristående sakkunniga behöver omfattas av jävsreglerna, om de inte i någon annan egenskap deltar i myndighetens handläggning av ett ärende.

Jäv

Med jäv avses omständighet som gör att en handläggare kan antas brista i objektivitet vid sitt ställningstagande eller vid sin föredragning. Sådana omständigheter är enligt 11§ FL:

- eget - rättsligt eller faktiskt - intresse i ärendet, släktskap eller motsvarande relationer till part i ärendet (*sakägar-, intresse- och släktskapsjäv*),
- ställföreträdarskap för den som saken angår (*ställföreträdarjäv*),

- tidigare befattning med ärendet i vissa fall (*tvåinstansjäv*),
- ställning som ombud eller biträde åt part (*ombuds- och biträdesjäv*)
- annan särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till vederbörandes opartiskhet i ärendet (*grannlagenhetsjäv, även kallad generalklausulen*).

Från jäv bortses när frågan om opartiskhet uppenbarligen saknar betydelse.

Exempel på jäv

Det finns inte så många exempel på jäv i rättspraxis, troligen på grund av att myndigheterna i allmänhet själva är uppmärksamma och i förekommande fall beaktar jävsgrunderna. Följande exempel, varav en del hämtade ur JO:s ämbetsberättelse (JO) och RegR:s årsbok (RÅ), kan kanske vara till någon ledning vid bedömning av frågor om jäv. Numreringen anknyter till ovannämnda jävsgrunder.

- Den som själv är part i ett ärende, dvs är sökande eller klagande eller på annat sätt har del i saken, får inte handlägga ärendet på grund av sakägarjäv. (I fallet RÅ 1977 ref 138 upphävde RegR efter besvär en kommunal nämnds beslut att tillsätta en chefstjänst med en person som utsetts att lämna upplysningar till sökande, trots att han själv var sökande och därför jävig.) Likaså är en prefekt jävig om han/hon har ett väsentligt ägarmässigt eller inflytandemässigt intresse i ett bolag med vilket institutionen gör affärer.

En lärare, som har ekonomisk vinning av ett läromedel i egenskap av författare eller på annat sätt, bör anses jävig på grund av intressejäv, då ett beslutsorgan för forsknings- och utbildningsfrågor diskuterar läromedlets eventuella användning som kurslitteratur.

Släktskapsjäv

föreligger om ärendets utgång kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för handläggarens make, föräldrar, barn eller syskon. (I JO 1983/84 s 326 ansågs en skolchef jävig att handlägga ett tjänstetillsättningsärende, där hans hustru var en av sökandena.)

Samma sak gäller, om ärendet rör annan närstående till handläggaren, t ex någon som han har närmare kontakt med, är förlovad med eller sammanbor med. (I JO 1979/80 s 320 var det inte ens handläggaren själv utan hans son, som var sammanboende med en kvinna, som sökte tjänst hos en kommunal myndighet; handläggaren - en försäkringskassedirektör - ansågs ändå jävig i tillsättningsärendet.)

Att undervisa egna barn möter inget hinder för en lärare ur jävssynpunkt (= faktiskt handlande), medan däremot att tentera och betygsätta dem (= myndighetsutövning) är klart jävsgrundande.

- Men det är inte givet att det är en fördel för en elev att undervisas av en förälder eller annan släkting; denne vill sannolikt inte bli beskydd för nepotism och ställer kanske därför kraven på eleven orimligt högt.

- Ställföreträdarjäv är det i de fall där handläggaren eller någon honom närstående person är ställföreträdare för den fysiska eller juridiska person som saken angår eller för någon som kan vänta synnerlig nytta eller

skada av ärendets utgång. Detta kan inträffa t ex vid ett affärsförhållande mellan en institution och ett bolag, där handläggaren är firmatecknare. Beroende på omständigheterna kan en handläggare dock bli jävig även om han enbart är ledamot av styrelsen för ett bolag eller annan organisation som driver verksamhet inom myndighetens område, jfr generalklausulen enl punkt 5 och gällande regler om bisysslor.

- Med tvåinstansjäv menas att en handläggare i högre instans redan hos en underordnad myndighet deltagit i den slutliga handläggningen av ett ärende som rör saken. Att delta i remissbehandlingen av ett ärende på institutionsnivå utgör således inte något hinder för att delta i handläggningen av samma ärende på fakultets- eller styrelsenivå. Tvåinstansjävet omfattar inte heller det fallet att någon hos en och samma myndighet deltar i olika skeden av ett ärendes handläggning.
- Ombudsjäv och biträdesjäv
 - att en handläggare för talan som ombud för den ärendet gäller, eller mot ersättning biträder någon - förekommer relativt sällan inom högskoleområdet. Tjänstemän är skyldiga, både enligt FL och vissa andra bestämmelser, att lämna service åt enskilda i frågor som rör myndighetens verksamhetsområde. De bör dock inte sträcka sig så långt, vid t ex biträde åt en sökande att upprätta en ansökan, att de senare, vid handläggningen, inte kan bedöma saken objektivt med hänsyn till egen prestige eller liknande. Även här bör man ha generalklausulen enligt punkt 5 och bisysslereglerna i åtanke.
- Syftet med den femte jävsgrunden, den s k generalklausulen, är att fånga upp sådana jävssituationer som inte täcks av de övriga jävsgrunderna.

Som exempel på grannlagenhetsjäv kan nämnas då handläggaren är uppenbar vän eller ovän med den som är part eller annan intressent. Andra fall är då handläggaren i något avseende står i påtagligt beroendeförhållande till den som saken angår.

Medförfattarskap har ansetts inverka på handläggarens opartiskhet, om de gemensamma arbetena varit många och samarbetet ägt rum under de närmast föregående åren. Fackliga eller studentfackliga förtroendemän kan drabbas av grannlagenhetsjäv i ärenden som rör vederbörandes fackliga organisation eller studentkår.

(JO, 1985/86 s 397, ansåg att en universitetslektor inte borde ha befatat sig med tentamen med en student, som han tidigare meddelat privatundervisning mot vissa förmåner. I ett sådant fall kan undervisningen anses som en sådan särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet för tentatorns opartiskhet.)

Det bör observeras att de jävsgrundande omständigheterna genomgående gäller handläggaren personligen och inte hans verksamhet vid myndigheten. En lärare kan utan hinder av jäv delta i behandlingen av frågor som rör tex budget och lokalfördelning, vilka kan vara mycket väsentliga för hans verksamhet.

Ett särskilt problem inom högskolan är att specialistkompetens inom ett forskningsområde ofta är så begränsad att flertalet inblandade känner varandra och haft professionella kontakter.

Exempelvis är det ibland svårt att hitta sakkunniga i tjänsteförslagsnämnden vilka tidigare helt saknat samröre med någon av de sökande.

Om i dessa fall regeln om grannlagenhetsjäv skulle tolkas allt för snävt,

begränsas möjligheterna att få tillgång till kompetenta sakkunniga eller beslutsfattare. Det är också känt från f.d. UHÄ:s praxis i tillsättningsärenden att en relativt liberal tolkning av jävsreglerna är tillåten.

Som en "säkerhetsventil" anges i 11§ andra stycket att man i uppenbara fall får bortse från jäv. Formellt sett inskränker inte detta de ovan redovisade jävsgrunderna, men jävet medför inte den verkan som framgår av 12§ FL. Det kan t ex handla om registreringsärenden, som är helt rutinbetonade och inte påverkas av om den som utför dem är partisk eller opartisk.

En prefekt kan verkställa ett av institutionsstyrelsen fattat beslut, även om han på grund av jäv inte deltagit i beslutsfattandet.

Verkan av jäv

Enligt 12§ FL får den som är jävig inte handlägga ärendet. Som huvudregel gäller att han varken får vidta någon förberedande åtgärds eller delta i ärendets avgörande. Han får dock vidta åtgärder som inte någon annan kan vidta utan olägligt uppskov. Vid brådskande ärenden, som inte kan skjutas upp, får den som är jävig till och med fatta beslut, om detta är nödvändigt med hänsyn till tidsbristen. En restriktiv tolkning av denna undantagsregel förordas.

Den som är jävig i ett ärende som föreligger för behandling vid sammanträde skall inte bara avstå från att yttra sig eller delta i omröstning utan bör också lämna sammanträdeslokalen. Visserligen finns inte någon uttrycklig bestämmelse i FL om skyldighet för den som är jävig att avlägsna sig, men det anses oftast naturligt att göra så. Vederbörande kan annars genom sin blotta närvaro utöva inflytande över ärendets avgörande.

Den som känner till omständighet som kan antas utgöra jäv mot honom, skall självmant ge det till känna. En handläggare skall alltså själv vara uppmärksam på eventuella jävsgrunder. Denna skyldighet gäller inte enbart anställda utan även t ex ledamöter i en myndighets styrelse.

Prövning av jävsfråga

Om det har uppkommit fråga om jäv mot någon, och om ersättare inte kunnat sättas in, skall myndigheten snarast besluta i jävsfrågan. Denna situation kan inträffa om någon utomstående, t ex en part, anmält jäv mot en handläggare, som själv inte anser att han är jävig. Det händer också att personer, som vill slippa delta i behandling av ett obehagligt ärende, föreger jäv. Den som jävet gäller får då delta i prövningen av jävsfrågan, men endast om myndigheten inte är beslutsför utan honom och någon annan inte kan tillkallas utan olägligt uppskov. Om myndigheten vid denna prövning beslutar att jäv inte föreligger eller inte behöver beaktas, deltar handläggaren i ärendets fortsatta behandling. (I ett rättsfall från HD, NJA 1995:11, belyses spörsmålet om en person kan skapa en jävssituation för en annan genom att själv provocera fram en konflikt. I rättsfallet, som gällde den sk lasermannens rätt att för sjunde eller åttonde gången byta offentlig försvarare, hävdade han att försvararna var jäviga, eftersom polisanmälan skett - efter hans eget fysiska angrepp på dem. HD, liksom Svea Hovrätt, fann dock omständigheterna i målet så speciella att lasermannens överklagande avslogs.)

Om man glömmer att anmäla jäv, så blir det fattade beslutet ändå giltigt, tills det eventuellt förklaras ogiltigt efter överklagande av beslut i sakfrågan.

Ett beslut i en jävsfråga får enligt 12§ fjärde stycket överklagas endast i samband med överklagande av det beslut varigenom myndigheten avgör ärendet. Det har ansetts vara naturligtast att inte tillåta överprövning av beslut om ogillande av jävsinvändning redan före myndighetens beslut i sakfrågan.

Sidan uppdaterad av [Charlotta Cederberg](#), 19 Apr 2002

[extern webb | intern webb | utbildningswebb]

© karolinska institutet, 171 77 stockholm.
tel: 08-728 64 00, fax: 08-31 11 01, info@ki.se